

Rudolf Brajčić

RELIGIJA U ŠKOLI

Iako u našim školama nema vjeronauka, učenici se u njima ipak susreću s religijom, i to na dva načina:

1. kao s povijesnom, psihološkom i društvenom činjenicom koju treba poput ostalih pozitivnih datosti iskustvenom metodom znanstveno obraditi;

2. kao sa sustavom normi kojima se tumači čovjekovo zbivanje i daje svjetlo za njegov razvoj pa je potrebno kritičko-filozofski ispitati njegovu opravdanost. Stoga se marksistički metodičari ne zadovoljavaju činjenicom da u školi nema vjeronauka, ni time da je u njoj prisutan marksizam kao »nepogrešivo sredstvo« za postizavanje cilja škole, nego se također trude da obrade kako se škola mora odnositi pri susretu s religijom. Razložen i na objektivnom shvaćanju znanosti utemeljen putokaz u tom problemu pruža mladi slovenski sociolog Marko Kerševan. Na taj putokaz želimo se ovdje osvrnuti u duhu dijaloga i na taj način pružiti prilog vrlo aktualnoj problematici kod nas.¹

»Religija je kao istorijska, društvena i psihička pojava«, piše Kerševan, »predmet obrađivanja. Školska nastava mora u svojim nastavnim predmetima obrađivati religiju u istom okviru i na isti način kao što obrađuje druge istorijske, društvene političke pojave. Mora naučno prikazati i objasniti njene karakteristike, pojave, oblike, uslove postojanja, utjecaj, ulogu...«²

S tim se autorovim tekstom slažem.

Svaka religija kao međuljudska pojava ima svoj povijesni početak, svoj povijesni razvoj, epohe i povjesno artikuliranje. Ima svoje povijesne začetnike, koji se javljaju u određenim povijesnim sredinama i na određenim religioznim prostorima. Djeluje na život naroda koji je prihvaća, na

¹ Škola i religija, u *Odjek*, Sarajevo 7/1972/6. Preveo L. AMIDŽIĆ.

² Na ist. mj., 1. stupac.

njegov povijesni ritam i na njegov povijesni razvojni smjer. Kao povijesni fenomen podliježe utjecaju povijesnih činilaca. Ima svoje pisane izvore, dokumente, nauku, oblike štovanja. Sve to treba povijesno-kritički istražiti i filološkim radom razglobiti da se uzmogne nešto znanstveno reći o religiji. Pri tome se ne radi o njezinu naviještanju, nego o njezinu znanstvenom upoznavanju. Ne ide se za svjedočenjem, nego za znanstvenim povijesnim uvidom u činjenicu religije kao povijesnu pojavu. I da taj uvid bude potpun, trebat će toj činjenici otkriti ne samo datume i oblike, ne samo pisane izvore i obredne stilove nego i svemu tome pronaći onaj metacentar koji sve to objedinjuje, koji dopušta da se sve uoči u međusobnoj povezanosti, koji predstavlja žarište što sve prožima: »Svaka religija ima svoje vlastito, vrlo individualno obilježje, svoj unutrašnji životni princip, svoj posebni duh. Taj se duh mnogostrano i na vrlo izrazit način razlikuje od duha drugih religija... Otkriti taj individualni duh pojedinih religija stvar je vrlo teška i pravo zanimanje znanstvenog radnika koji se bavi religijom.«³

Na polje vjerskog očitovanja spadaju i religiozni društveni oblici: vjerske zajednice, skupine, društva. Upoznati njihove posebnosti i tipove te ih međusobno usporediti jedan je od zadataka sociologije religije. K tome, redukcijom pojave religioznosti na vjerske praktike koje se dadu iskustveno zamijetiti dobiva se mogućnost da se ispita društveno djelovanje proživljavanja religioznih čina kao i da se dobije mjera njihove društvene uvjetovanosti. Postoji, konačno, sociološko istraživanje vjerskih institucija, sociološka analiza ideoloških elemenata, sociološko obrađivanje odnosa između religije i građansko-svjetovnog društva, religije i političkog usmjerenja, religije i odgoja. Svim tim se upotpunjuje znanstveni pogled na religiju pa škola kao institucija znanstvene izobrazbe mora biti za sve to zainteresirana ako se u pristupu religiji ne želi odreći znanstvenosti.

Svaki svjestan, pa i manje svjestan, religiozni čin razotkriva čovjeka pa upoznati bolje religiozne čine znači bolje upoznati samoga čovjeka. To je razlog što se psihologija religije naširoko zabavila upoznavanjem tih čina. U Americi su poznati radovi Edwina D. Starbucha i Williama Jamesa. Poznata je psihoanalitička psihologija religije (Freud), individualna psihologija religije (Adler), genetička etnopsihologija (Wundt), metodičko-empirijska psihologija religije (Wobbermin), eksperimentalna psihologija religije (Girgensohn).⁴ Još su neispitana tolika pisma, dnevnici, autobiografije, eseji, fragmenti i aforizmi o religioznom životu i o doživljavanju tolikih, prije svega sv. Augustina (*Confessiones*), Pascala (*Pensées*), Kierkegaarda (*Spisi*). Ogroman materijal, posebno dnevnici, čekaju na psihologe religije, jer je religija kao psihička pojava poseban predmet znanstvenog istraživanja, to zanimljiviji što je religiozno proživljavanje vrlo komplicirano i što pripada najskrivnijem sloju duševnog života. Na školu spada da s rezultatima i tih znanstvenih istraživanja upozna učenike.

Kerševan nastavlja:

»Školska nastava mora u svojim nastavnim predmetima procjenjivati

³ R. OTTO, *Vischnu Narayana*, str. 154.

ulogu različitih religija i njihovih pojedinih elemenata prema istim — humanističkim i socijalnim — mjerilima kojima vrednuje i druge istorijske, društvene i psihičke pojave.«⁵

Očito je da autor zastupa opravdanost sudova vrijednosti u empirijskim znanostima pa svjetuje vrednovanje religije, kao i ostalih pojava prema prethodno postavljenim kriterijima i mjerilima. Međutim, pogledi Maxa Webera o neutralnosti pozitivnih znanosti među učenjacima mnogo su općenitije zastupani negoli njemu suprotni.⁶ Po mom mišljenju Weberovo je gledište ispravno. Sudovi vrijednosti su izričaji koji izražavaju pozitivni ili negativni stav prema jednom objektu a da o njemu ne iznose nikakve pozitivne sadržajne obavijesti.⁷ Onome pak što je bez sadržajne obavijesti nedostaje predmetnost na koju bi se mogle nadovezati empirijske znanosti sa svojim istraživanjima, budući da se one bave pozitivnim sadržajem. Stoga razne grane nauke o religiji ne odlučuju o samoj naravi religioznih čina i o njihovoj specifičnosti, nego samo klasificiraju i opisuju njihov pozitivan sadržaj. Htjeti i vrednovati predmet iskustvenog znanstvenog istraživanja čovjek može poželjeti, ali se onda prebacuje na područje normativnih znanosti i govori kategorijama jedne ideologije,⁸ a ne više jezikom klasificiranja i opisivanja pozitivnih činjenica. Nijednoj znanosti, pa ni empirijskim, ne mogu se, doduše, nametnuti granice ni apriorno ni izvana, ali ih svaka od njih postavlja samoj sebi, inače bi bile nedefinirane pa, prema tome, i neznanstvene. Granice empirijskih znanosti su na polju empirije pa je za suvremenu empirijsku nauku, bila ona prirodna ili društvena, karakterističan »metodički ateizam« u tom smislu da metodčke postupke uvijek izvodi bez »hipoteze o Bogu«, što poopćeno znači da joj je karakterističan ne samo »metodički ateizam« nego i »metodički a-ideologizam« uopće, bilo ove bilo one ideologije, i da uvijek radi bez »hipoteze o određenoj ideologiji«.

U svom zamišljaju o opravdanosti sudova vrijednosti u empirijskim znanostima Kerševan piše:

»Svaki razvijen religiozni sistem — kod nas prije svega katolički — i sam tumači samoga sebe i svijet; daje određena *religiozna* tumačenja čovjeka i svijeta, u krajnjem slučaju, na ovaj ili onaj način, religiozno tumači sva zbivanja u prirodi, društvu i čovjeku... Školska nastava, koja se oslanja na nauku, može i mora tumačiti pojave u prirodi i u društvu, a i religiju samu jedino na način i sredstvima kojima se koristi nauka, odnosno nauke. Nauka u svom objašnjavanju ne može upotrebljavati 'pojmove' kao što su čudo, božja volja 'proviđenje', pošto to nisu njeni *naučni*

⁴ Usp. VILIM KEILBACH. *Uvod u psihologiju religije*, Knjižnica Života, niz III., knjiga 1., Zagreb 1939.

⁵ Na ist. mj., 1. stupac.

⁶ LJUDEVIT PLAČKO, *Sudovi vrijednosti u sociologiji*. Analiza jugoslavenske teoretske sociološke literature 1948.—1968. Rukopis. Rim 1971., str. 5.

⁷ LJ. PLAČKO, naved. dj., str. 5.

⁸ Pod ideologijom shvaćamo određeni sustav vrijednosti i normi.

pojmovi . . . Razilaženja između školskog i religioznog (katoličkog) tumačenja na taj način su neizbježna.«⁹

Ovdje autor u pretpostavci o opravdanosti sudova vrijednosti u empirijskim znanostima govori o načinu na koji škola mora prilaziti religioznom sustavu. Međutim, zbog različitih empirijskih i normativnih znanosti škola mora biti svjesna kad prilazi religiji u ime empirijskih znanosti, a kada to čini u ime jedne ideologije. Kad joj pristupa u ime pozitivnih znanosti, onda joj pristupa kao povijesnom, društvenom i psihičkom fenomenu te u tom slučaju nitko ne govori niti ima smisla govoriti da je religija neznanstvena. Neznanstven ne može biti sam fenomen, koji istom treba znanstveno istražiti, nego neznanstven može biti samo pristup k fenomenu kao, na primjer, kad bismo se pri tom pristupu služili pojmovima čuda, Božje volje ili providnosti, što nijedan empirijski istraživač religije, bio on teist ili ateist, ne čini. Škola se u ime empirijskih znanosti ne može uopće susresti sa samotumačenjem religije ili s religioznim sustavom koji se nalazi izvan granica empirijskih znanosti. Kad ona pristupa k religiji u ime normativnih znanosti, filozofije, i njezinih disciplina, onda joj, dođue, još uvijek pristupa kao fenomenu, ali koji ne treba istom znanstveno otkriti, nego kojemu, već znanstveno otkritu, treba misaonom refleksijom pronaći smisao i unutrašnju bit. I tu se škola susreće sa samotumačenjem religije ili religioznim sustavom. Pri tome se ne može apriorno reći da se u pristupu religiji u ime normativnih znanosti ne može doći do pojmova Bog, čudo, objava itd., kao ni to da se do njih mora doći. Te pojmove tek istraživanje izvršeno metodom normativnih znanosti, koje također rade uz pomoć »metodičkog ateizma«, potvrđuje ili isključuje pa se Crkva ne može *apriorno* pozivati da se odluči ili za »besmisleni dvoboj s naučnošću škole« ili za »osuvremenjenje svog religioznog sistema« kao da je razmišljanje između normativnih znanosti i vjere kao sustava neizbježno.

No iako razmišljanje između normativnih znanosti i vjere nije neizbježno, do njega ipak može lako doći, pa i dolazi. Mogućnost razmišljanja valja tražiti u naravi očevidnosti (evidencije) na kojoj se temelje normativne znanosti. Ta očevidnost *iako je dostatna*, nije takva da naš razum prisiljava na pristajanje uz nju, nego je to pristajanje uvijek na temelju *slobodnog* opredjeljenja. Razlog je tome taj što specifičnost i bit stvari u svojim dubinama ne podliježu našim osjetilima pa je očevidnost o njima nemoćna da se nužno nametne čovjeku koji je materijalno biće. Stoga je čovjek u tom smislu uvijek prima »vjerom«, čime joj ne poništava znanstvenost normativne znanosti, budući da je u tim znanostima takva očevidnost jedino moguća. Svaka metafizika (ideologija) i svi najrazličitiji ideološki stavovi nošeni su »vjerom«. To je zajednički usud i teista i ateista. »Ne pristajemo na iluzije da je moguće (etičke) vrijednosti *naučno* utemeljiti, naučno ih dokazati, u cjelini ih izvesti iz naučne spoznaje«, kaže Kerševan. Nadam se da misli da ih je nemoguće tako evidentirati da bismo nužno uz njih pristajali kao što nužno pristajemo uz iskustveno evidentirane činjenice.

⁹ Na ist. mj., 1. i 2. stupac.

Kerševan završava:

»Tu (u zadatak pedagoške teorije i prakse) spadaju i takva tipična pitanja 'pogleda na svijet' kao što je, na primjer, pitanje o smislu života, o tome zašto je vrijedno živjeti. Nastava mora obrazložiti zašto se takva pitanja uopšte pojavljuju, pokazati glavne načine odgovora na njih, njihove posljedice za stvarni život, primjere njihovog ostvarivanja. Može se odlučiti i, vjerojatno, čak mora za neka od njih u tom smislu što će im dati prednost pred drugima, u okviru svoje opšte vrijednosne usmjerenosti; ali ne tako što će time onemogućiti uvid u drukčije mogućnosti i mogućnosti slobodnog odlučivanja za njih.«¹⁰

Autor s pravom daje mogućnost slobodnog odlučivanja u pitanjima o smislu života. Ako je pristajanje uz bilo koju ideologiju pitanje slobodnog opredjeljenja i osobne odgovornosti, onda je potrebno da čovjek, u našem slučaju učenici, uživaju psihološku slobodu od izvanjskog pritiska u pitanjima opredjeljenja s obzirom na smisao života. Na tu slobodu imaju pravo u svim njezinim dimenzijama: »U vjerskoj stvari nitko ne bi smio biti primoravan da radi protiv svoje savjesti ni sprečavan da radi po svojoj savjesti, privatno i javno, bilo sam bilo udružen s drugima, unutar dužnih granica.«¹¹

I ne samo to, nego bi se učenici morali odgajati u snošljivosti prema kolegama drugoga uvjerenja i vježbati u međusobnom dijalogu. Ako vlada mogućnost slobodnog odlučivanja za ovaj ili za onaj smisao života, za ovakvo ili onakvo tumačenje svijeta, onda će uvijek biti nekih koji će se opredjeljivati za jedno, a neki za drugo tumačenje, jer sloboda isključuje jednoobraznost. Time se dobiva pluralizam u školi, za koji, da bi mogao opstojati, treba stvoriti prikladnu klimu. Klima svakog pluralističkog društva, i onoga školskog, sastavljenog od nastavnika, učenika i roditelja, jest snošljivost i dijalog. U situaciji pluralizma samo kroz dijalog zrači poštivanje, čovječnost i ljubav kao kohezionu društvenu silu. To više treba snošljivost i dijalog gajiti u školi što je društvo u kojem će učenici sutra živjeti i djelovati pluralistički struktuirano. Škola, naime, odgaja za konkretno društvo kakvo je ono sada, a ne za društvo prošlosti ili za društvo budućnosti.

---

¹⁰ Na ist. mj., 4. stupac.

¹¹ *Vatikanski II.*, DH, 2,1.